

SZÉKELY BERTALAN FELTÁMADÁSA.

ÍRTA: LÁNDOR TIVADAR.

Mint óceánból elsülyedt sziget, úgy bukkant fel művészeti életünk hullámzó felszínén Székely Bertalan: egykor elsőnek elismert, azután elfelejtett, félretolt és félre is vonult festőművésze Magyarországnak. Nagy volt már, amikor először élt a felszínen, amikor Bécs és München után hazatérvén, rendkívüli tudást, a művészet akkori központjaiban szerzett nagy tekintélyt és friss, újszerű, eredeti tehetséget hozott magával. Hatottak alkotásai, történeti festményei és arcképei; a művészek közül néhányan, mint Izsó Miklós, Keleti Gusztáv és Lotz Károly köréje csoportosultak és követték tanítását az elméletben és példáját a festésben; alkotásai bejárták a külföldet, meghódítva Bécs, Drezda, München és Berlin műértőit. Aztán egyszerre fordult a sor. A mestert, kit Európaszerte elismerték, kinek festői kiválóságát a londoni kiállításon egy Ruskin méltatta nagy elismeréssel, mellőzni kezdték, apró túsúrásokkal és nagy bántásokkal sértették, amíg elúnva a művészhez méltatlan közviszonyokat, elvonult a nyilvánosságtól, többé ki sem állított és folyton alkotva, újat termelve, csak a jövőre gondolt, a halál után való feltámadásra, minden nagyoknak erre az egyetlen vigaszára.

Így merült az élő Székely Bertalan a csendes feledésbe, s így maradt róla a köznek emlékezetében hamis, mert egyoldalú kép: a történeti festő képe. S innen van, hogy most, amikor halála után félévvel ezernyi, nagyrészt ismeretlen művét hozza a Múcsarnokbeli emlékkiállítás, a magyar művészeti közvéleményt megdöbbenés fogta el. Egy ismertnek vélt, elintézettnak hitt s a magyar műtörténelemben már illő módon beosztott művész váratlanul új képet adott magáról mindenkinek, szétrobbantotta a kereteket, amelyekbe állították, s új helyet, új fejezetet tört magának művészetünk történetében.

Ez Székely Bertalan feltámadása.

A történeti festőnek és professzornak hirdetett művész mint a festőművészet egyik legsokoldalúbb és legeredetibb alakja bontakozik ki előttünk hátrahagyott műveiben, melyeknek sok ezerre menő sorozatában történeti képei csak egy rész, egy műfaj: egy láncszem az ő fejlődésének merész és csodálatos magasságra nyúló ívezetében. Nincs a festőművészetnek olyan ága és problémája, amellyel nem foglalkozott s amelyben a hagyaték tanúsága szerint eredeti és értékes alkotásokat nem termelt volna. Nincs a festői előadásnak technikája, amelyben nem elsőrendű mesternek mutatkoznék. És szemlélve ezt a roppant gazdagságot, ezt a minden irányban való készséget, eredetiséget és virtuóizást, megérti az ember azt a kivételes helyzetet, amelynek Székely Bertalan már fiatalon, az ötvenes évek végén Münchenben örvendett. Legkiválóbb kortársa, a valamivel fiatalabb Szinnyei-Merse Pál beszéli, hogy a hatvanas évek elején, amikor ő Münchenbe került, a művészkörökben, tanárok és tanítványok között egyaránt, szinte közmondásos volt a Székely Bertalan genialitása. Olyan feltétlen tekintély volt, hogy az akadémián vagy a fiatal művészeknek egymás munkáiról mondott bírálatában közben unos-untalan ez hangzott:

— Székely ezt így mondta! Székely ezt így csinálja.

Ennek a nagy tekintélynek jelentőségét növeli az a kiváló kör, amelyben Székely ott tanult, s amelyből tagjainak jelessége mellett is ennyire kiemelkednie sikerült. Lenbach, Litzemayer, Schleich Eduard, Makart, Wagner Sándor, utóbb Max Gabriel és Benczur voltak tanuló társai között; a tehetségeknek ebben a nemzedékében való elsősege már maga bizonyítja, hogy Székely kora ifjúságában is érett felfogással és öntudatos akarattal haladt az ő művészi eszményei felé. Fejet festett Lenbachnál, a későbbi nagy arcképfestővel. S hogy ki volt a másiknak útmutatója, azt egynéhány portraít és keletkezési ideje bizonyítja. Székely ifjúkori önarcképe és Greguss festőművész arcképe készen voltak már a hatvanas évek elején (ez utóbbi a müncheni kiállításon eseményszámba

SGRAFITTO-VÁZLATOK AZ ÁLLAM-
VASUTAK NYUGDÍJINTÉZETI
PALOTÁJÁNAK HOMLOKZATÁRA.

ESQUISSES AU SGRAFITO
AU PIGNON DU PALAIS DES
CHEMINS DE FER DE L'ÉTAT.

menő feltűnést is keltett), amikor Lenbach, a későbbi nagy portraitista, még kezdetét járta a maga művészetének. Történeti képeiben mind felfogás, mind előadás dolgában szembenállott mestereivel, Pílotyval és Kaulbachchal, akik később ugyan teljes elismeréssel hajoltak meg eredetisége és teljesen egyéni törekvése előtt, de eleinte sokat gáncsolták éppen ezen tulajdonságaiért. Különösen Píloty vetette szemére nyughatatlan kereső szellemét. Mesterének e szemrehányásaival szemben így védekezik naplójában:

1861. november. Ha meggondolom, hogy két éve vagyok itt Münchenben, — ez alatt nem sokat tanultam — s a fejfestésben stb. éppen annyit tudok, mikor idejöttem, mint most tudok, akkor azt kell mondanom: a subjektivitásra vagyok én teremtve Az önállás hibákat, de varázsló szépségeket is hoz, mialatt az eklekticizmus csak közepességre viszen

Valóban, Székely Bertalan magából merített, magából indult ki, s bárha szívesen és sokat tanult, elemezte művészetének nagy képviselőit: egyéni sugallatát, gondolatait, formai eszméit soha fel nem adta semmiféle más befolyás, legfeljebb saját okulásának, tapasztalásának befolyása alatt. Ha valamikor nyilvánosságra fognak kerülni naplójegyzetei s a bennük foglalt rajzok és képtervek, ki fog derülni kézzelfoghatóan mindennek számára — amit az avatott szem már most is meglát az emlékkiállítás roppant nagy és változatos anyagában, — hogy Székely Bertalan a különböző festői műfajokat, technikákat nem külső, korszerű hatások befolyása alatt kezdte művelni és fejlesztette magában magas fokra, hanem hogy úgyszólván összes festői problémáit, amelyek élete munkájában mutatkoznak, már korán, fiatalon, magának fölvetette, velük foglalkozott és megoldásukra törekedett.

SGRAFITTO-VÁZLATOK AZ ÁLLAM-
VASUTAK NYUGDÍJINTÉZETI
PALOTÁJÁNAK HOMLOKZATÁRA.

B

ESQUISSES AU SGRAFITO
AU PIGNON DU PALAIS DES
CHEMINS DE FER DE L'ÉTAT.

Abban a korszakában, amelyről azt vélték, s amelyről sokan még ma is állítják, hogy a müncheni befolyás alatt elméjét a történelemfestés foglalta le, lelkesedéssel foglalkozott a természet tanulmányozásával, festett és rajzolt ezernyi természeti tájat, népeletet, kutatta a freskófestés titkait, tanult architektúrát és ornamentikát, megpróbálkozott az „art appliqué“ terén, figyelte és rajzolta a madarak röptét, az állatok mozgását, szóval nyughatatlan elmével készült a jövőre áhított s tán sejtett nagy feladataira, amelyekben végül, mint a képzőművészetek polihisztorja, mint egyetemes tudású és képességű formaművész, az összes művészetek harmoniájának nagy megérzője, megértője s a gyakorlatban is megvalósítója bontakozott ki.

Ez a képzőművészetek minden terét átfogó széles látóköre és tudása, párosulva eredetiségével, adják monumentalitását, és jelölik meg az ő különleges helyét nemcsak a magyar, hanem a XIX. század európai művészettörténetében is. Művészi termelésének akármely fajtáját vetjük össze a kortársak és közvetlen elődök egyenemű műveivel, nem csak tőlük való teljes különállását, művészi függetlenségét, hanem újszerűségét s minden tekintetben való haladottabb voltát kell megállapítanunk. Példa erre több is kínálkozik. Székely Bertalan valósággal kereste a versenyre való alkalmat; eleinte ösztönszerűen, később teljes tudatossággal kelt tornára a műtörténelem s a kortársak legnagyobbjaival, és tőlük függetlenül, eredeti új stílusban, új egyéni modorban, elfogadva a művészeti hagyományokból azt, ami természeti törvény, tehát koroktól és divatoktól független; megtoldva azt egyéniségének újszerű tartalmával, új, egyéni művészetet teremtett, amelyben bár ott rejtőzködik a művészeti fejlődés folytonossága, mégis teljesen új az eredetiségénél, s az új útnál fogva, amelyet a fejlesztés irányában megjelöl. Így készültek versenyképpen

SGRAFITTO-VÁZLAT AZ ÁLLAM-
VASUTAK NYUGDÍJINTÉZETI
PALOTÁJÁNAK HOMLOKZATÁRA.
ESQUISSE AU SGRAFITO
AU PIGNON DU PALAIS DES
CHEMINS DE FER DE L'ÉTAT.

az operaházi muzsák szemben Baudry párisi muzsáival, így a „Krisztus a keresztfán“ terve szemben az összes eddigi megábrázolásokkal, amelyeken a Megváltó és a két lator felfeszített alakjai között a formai és színbeli összefüggés megoldatlan maradt. Ez a jelentősége történeti festményeinek, amelyek se nem német, se nem francia, sem Delacroix vagy Delaroche, sem Piloty vagy Kaulbach és Cornélius hatása alatt nem állanak, hanem új ösvényt jelentenek az eddig ismert történeti festészethez képest: elmélyítvük felfogásban, merészek és eredetiek a formai megoldásban, a kolorisztikus erőben, s mindakettőnek szimbolikus gazdagságában.

Míg egyrészt ilyen már megoldottaknak vélt festői problémákat új megoldásra juttatott, addig egész sor megoldatlan problémájával a festészetnek is megpróbálkozott. Valósággal kereste a nehéz formákat, amelyek ingerelték teremtő erejét. A pécsi dóm triptichonjainak mesterien megoldott összefüggése és egysége, valamint a Halászbástya számára készült túlhosszúkas, szalagszerű formátumban való falfestmény-terveinek nagyszerű kompozíciói: bizonyosságai monumentális festői látásának és bravurjának.

Ugyanezért foglalkozott a plafondfestés elméletével is. A Tiepolo által kifejlesztett plafond-típus művészi meggyőződésével ellenkezett. Egy évtizeden át kísérletezett, tanulmányozott, ezernyi plafondtervet és variánst hányt halomra, amíg eljutott a megoldáshoz.

Persze csak papíroson. Ahhoz, hogy valamelyik plafondját, hogy úgy mondjuk, köre is festhesse, a

legnagyobb magyar dekoratív festő alkalmat sohasem kapott.

És itt nem árt kitérni valamelyest arra a felfogásra, mely azt hirdeti, hogy Székely Bertalant életében mellőzés nem érte, hogy mindenkor megbecsülték, munkálkodására az alkalmat megadták. Elsősorban is nem megbecsülése a gazdagon teremtő művésznek, ha egy-egy alkotásra alkalmat nyújtanak neki. Közérdek, hogy akiben teremtő erő lakozik, ezt az erejét ki is fejthesse s géniuszával, bármily irányú is az, a nemzet és az emberiség érdekeit növelje. Székely Bertalan a maga teremtő erejének csak egy töredékét fejthette ki, és azt is milyen körülmények között! A parlament palotájában, ahol pedig annyi méltatlan festmény foltozza be a falakat, Székely Bertalannak kezenyoma sincs. Valósággal kálváriát járt a pécsi dómnál, a koronázó Mátyás-templomnál, a Szent-István bazilikánál, a régi zeneakadémiánál, a vajdahunyadi várnál. Pécselt Schmidt bárónak, a chromogothika mesterének, a Mátyás templomnál Schuleknek köszönhetette, hogy sok herce-hurca közben és után alkothatott. A bazilikánál egész sor falfestménye kivételten, Vajda-Hunyad számára készült kartonjai kartonok maradtak, s a Halászbástya falfestményei évekig tartó huza-vona után sem valósulhattak meg.

Ha a dekoratív festés terén, amelyen kétségtelenül hors concours állott minden hazai és külföldi festőkkel szemben, ilyen elbánás érhető: képzelhető, milyen sorsa volt egyéb alkotásainak. Amikor külföldön a legjobban elismerték, mikor Bécsben, Drezdában, Münchenben, sőt még Párisban is meghajoltak tehetsége előtt, s egyik bécsi műbíró színté Petőfi hódító erejéhez hasonlítja a Székely külföldi pályafutását, a nagy magyar lantos dalaihoz a Székely genrefestményeit, akkor idehaza néhai Hevesi Lajos, az igaz művészetnek mindenkor nagy előharcosa, keserű váddal kénytelen illetni a magyar előkelő

világot, amely nem jutott még annyira, hogy a Székely termelte műkincseket (épp a „Japáni nő“ című félaktja volt kiállítva) megbecsülje s akár a maga, akár a nemzeti műgyűjtemény számára megmentse. A Hevesi megörökítette ezen tényhez méltó kiegészítésül sorakozik — amit talán senki sem tud — hogy Székely Bertalan Magyarországon soha semmiféle művészeti érmet vagy jutalmat nem kapott.

Különben is teremtő művésszel szemben a megbecsülés nem annyira az anyagi, mint a lelki honorálásban van. A megértés a legnagyobb jutalom és a legnagyobb buzdító erő. Ebben Székely Bertalannak sohasem volt valóban része, semmiesetre sem olyan mértékben, a milyent genialitása, sokoldalúsága, termelésének nagysága és kiválósága megérdemelt volna. Hiszen mint az új nemzedék nevelőjét is folytonos mellőzés érte. Akik megérthették volna, a kortársak és intézők, azok hátratolták, meg nem felelő helyre szorították és művésznevelő szabadságában ott is korlátozták; a fiatalok nem fogták fel tanításának jelentőségét, s nem egyik külföldön, idegen mesterekhez vetődve ébredt csak tudatára Székely Bertalan igazi nagyságának.

De ez mind nem bántás — Székely Bertalanra. Ő bezárkózva művészetének fellegrárába, elvégezte, amit kedvezőtlen körülmények között is elvégeznie adatott s lerakta nagyságának, jövőre elismertetésének alapjait mesterművekben és a képzőművészetek elméletének megfogalmazásában egyaránt. A veszteség csak a nemzet részén van, mely többet kaphatott volna örökségül a mester lángelméjétől, s az utódok részén, akik elmulasztották közvetlen tapasztalás útján sajátítani el ami művészetben megtanulható: az ábrázolás technikai módszereit s az alapelveket, amelyeken minden formai művészetek állanak. Akkor nem hallanánk panaszt, hogy a formai művészetek között nincs meg az együttérzés, a művészetek együttesének elve nem lenne jelszó, mely testet mostanában alig ölthet. Mert élne a művészetek harmoniájának elve nemcsak fogalomban, hanem gyakorlati, mesterségbeli készségben is azon elvek által, melyeket tanított, a stilizálásnak azon művészete által, amelyre műveivel példát adott, s amelynek az egyéni képesség határain belül való követésére a módot megjelölte, az utat megmutatta.

Mert Székely Bertalan nemcsak mint alkotó művész óriás, hanem nagyjelentőségű mint a magyar művészet nevelőmestere is. Nem szólva arról, hogy Lotz Károly tehetsége az ő hatása alatt bontakozott ki és fordult teljes erővel a dekoratív művészet felé, nem szólva arról az irányjelző munkásságról, amelyet egy-egy műemlékünk létrejötte körül kifejtett (a Mátyás-templom restaurálásában és a Halász-bástyánál jobb keze volt Schuleknek), nem szólva Mészölyhöz, a tájképfestőhöz való tanító viszonyáról, a jelenlegi magyar művészetnek majd minden számottevő alakja

SGRAFITTO-VÁZLAT AZ ÁLLAM-
VASUTAK NYUGDÍJINTÉZETI
PALOTÁJÁNAK HOMLOKZATÁRA.
ESQUISSE AU SGRAFITO
AU PIGNON DU PALAIS DES
CHEMINS DE FER DE L'ÉTAT.

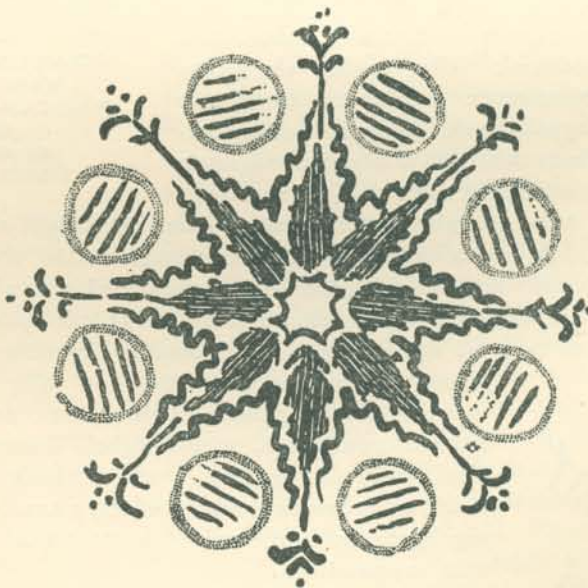

tanult a vezetése alatt, s többet-kevesebbet meg is tartott a mester tanításából. Hogy hatása teljes nem lehetett, annak oka nem Székely Bertalanban rejtett. Neki megvolt a maga helyes és egészséges tanító, nevelő módszere, melyet azonban a művésznevelésben meg nem valósítottak, sőt őt magát is „tanterv szerinti“ eljárásra, vagyis gyakran meggyőződése elleni tanításra utasítottak.

Mindazonáltal eredményei e téren is most derülnek ki igazában, amikor például a Képzőművészeti Főiskola, amelynek évtizedeken át tanára, majd igazgatója volt, tanító-módszerével s annak bizonylataival, a tanítványok munkáival, egyre-másra aratja az elismerést a külföldön. Megmutatkozik továbbá nevelő munkájának gyümölcse a magyar rajzoktatás színvonalának emelkedésében és a közizlés fejlesztése körül elért eredményeiben. Művésznevelés, mely csak az alkotó tehetséget nevelí, de nem fejleszti a felfogó elem, a közönség izlését, félmunka, s a nemzeti kultúrát rosszul szolgálja.

Az egyetemes szempont vezette őt abban a törekvésében, hogy a maga egyetemességéből mennél többet igyekezett juttatni tanítványainak is, mert az általános művészeti neveltséget tartotta az alapnak, amelyen különleges egyéni tehetség és mesterségbeli hajlandóság a legjobban érvényesülhetnek.

Ami lelkében élt, amit hat évtizedes fejlődése során elért, tanult, gondolt és tapasztalt, mind át szeretne volna adni tanítványoknak, s általuk nemzetének és az emberiségnek. A nyitott tenyérrel kínált szellemi kincseket vajmi kevesen fogadják el az élő mestertől: iparkodjunk most átvenni a halottól, aki mesterműveivel és elméleti irataival örök nevelőként itt marad közöttünk.

Székely Bertalan színes vázlata nyomán.

